

Kultuur ja kriitika

Juudi arstide osast Eesti arstiteaduse ajaloo

Kõne 2. apr. 1993 Eesti Juudi kultuurinäituse avamisel
Eesti ajaloo Muuseumis Tallinnas

Ma mäletan elavalt oma 1975. a. toimunud reisi Iisraeli, eriti aga Jeruusalemmas veedetud nädalat. Olles külastanud mitmeid nii piiblist kui ajaloost tuntud maakohti ja linnu, oli mu vaim juba enne Jeruusalemma jõudmist rikastunud paljudest muljetest ja elamustest.

Kõige enam imetlesin ma siiski Jeruusalemma. Just seal viibides meenus mulle äkki, kuidas paljud eestlased rõõmu ning uhkusega olid kõnelnud juutide Kuldraamatust, kuhu olevat kantud sisse ka Eesti Vabariik. See oli toimunud peale seda, kui Eestis elav juudi vähemusrahvus oli saanud õiguse oma kultuuriautonomiale.

Jeruusalemmas viibides oli mul lühikese ajaga tekkinud erakordselt sõbralik tutvus Ehud Ben Yehuda isa juba eelmise sajandi lõpu Leedust tookordsesse Palestiinasse elama asudes moderniseerinud vana heebrea rituaalkeele tänapäeva moodsaks kõnekeeleks. Koos sellega oli ta populariseerinud tuhandete Euroopa juutide ümberasumist Palestiinasse.

Jutustanud oma erilise huvi põhjusest juutide Kuldraamatu vastu, viis Ben Yehuda mind kohe Juudi Kultuurfondi - Keren Kaymeth Leisraeli, kus asuski see kuulus raamat. Mulle otsiti kiiresti välja lehekülj veebruarist 1927, kus leidis tõepoolest sissekanne, mida näha olin soovitud. Kui mäletan õigesti, oli Kuldraamat alustatud juba 1902, ja mind huvitav tekst võis olla selle kaunis kõites mahuka teose kolmandas osas.

Seal leiduv tekst ütles, et Eesti Vabariik on sellesse raamatusse sisse kantud "...sügava tänu täheks tema ajaloolise teo eest, mis on esimene juudi rahva ajaloo, rahvuskultuurilise autonoomia kinkimise eest juudi vähemusrahvusele Eestis".

Seda Kuldraamatu eestikeelset teksti lugedes oli mul äkki tunne, nagu näeksin ma mingit sümbolset kuldset silda, mis ühendas meie rahvaid ja meie maid. Kas polnud see eesti rahva mõistev ning teisi hindav meel, mis viis meie rahva ja riigi just Pühal Maal asuvasse Kuldraamatusse!

Kuld on sümbol nii materiaalsetele kui vaimsetele väärtustele. Eestlastel näit. on ammugi tuntud laul - "Kuldrannake, kuldrannake, mil jõuab laev su kaldale...". Võib-olla mõttles mõnigi selle laulu kunagine laulja, et see "kuldrannake" võiks tähendada oma iseseisvat riiki tulevikus.

Eesti riik sai tõepoolest teoks. Huvitaval viisil oli aga juba 1922. a. - viis aastat enne Eesti riigi mainimist juutide Kuldraamatus - Eestis olemas juute ja eestlasi ühendav teos, mida ajakirjas "Eesti Arst" (nr. 2, 1923) on nimetatud "kuldseks raamatuks".

Selle saksakeelse teose tiitel on "Die Ärzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zur Gegenwart". Raamatu autor oli Tartu Ülikooli arstiteaduskonna lõpetanud dr. med. Isidor Brennsohn, ja Eesti arstkonna "kuldseks raamatuks" nimetas selle teose sama ülikooli hilisem professor Albert Valdes. Sellesama Eesti arsti-

teadusele ülitähtsa raamatuga ma tahangi alustada oma ülevaadet juutide osast Eesti arstiteaduse ajaloo.

See on töö, mille 550 leheküljel leiduvad andmed Eestimaa meditsiinilise elukutsega tegutsenud isikutest alates 14. sajandist, mil (1340) töötas Tallinnas meie maa esimene teadaolev arst Conradus medicus senior. Erilise väärtuse annab Brennsohni tööle veel see, et autor on märkinud ära ka meedikute teaduslikud tööd, eriti alates 19. saj. algusest.

Kogusummas sisaldab teos ligi 1500 biograafiat, mis suurelt osalt on autori poolt kogutud linna- ja kubermanguarhiividest, milledest mõnedki hiljem Venemaale viiduna on kaduma läinud. Tähtsa osa raamatust moodustavad aga ka teated Eestis vabariigi algaastail seal tegutsenud arstidest.

Lisaks biograafilisele osale annab Brennsohn väärtuslikke ülevaateid kunagistest ja olemasolevatest apteekidest, haiglastest, hambaarstidest, arstide seltsidest, hügieenilistest oludest, taudidest jne. Selle osaga oma biograafilisest leksikonist näitab autor, et arstiteadus Eestis on saanud oma alguse Lääne-Euroopast, olles muutunud üheks selle osaks.

Brennsohn sündis 1854. a. Miiatavis kaupmehe pojana. Ta õppis Tartus 1875-1881 - niisiis selle ülikooli arstiteaduskonna "kuldsel perioodil", s. t. siis kui see teaduskond oli saavutanud maailmakuulsuse. Brennsohni doktoritöö käsitles leedulaste antropoloogiat. Peale ülikooli lõpetamist täiendas ta end Berliinis, Leipzgis ja Viinis, töötades seejärel erapraktikuna Miiatavis ja hiljem Riias.

Oma hiiglaslikku tööd Eesti ja Läti aladel töötanud meedikute biograafiliste andmete kogumisega alustas Brennsohn juba varakult. Nii ilmusid tema sulest juba 1902. a. Kuramaa ja 1905. a. Liivimaa arstide biograafilised leksikonid. Need koim teost kokku hõlmavad 1250 lk. Brennsohni leksikonide ilmumist märkisid tunnustavalt ära mitmed rahvusvaheliselt tuntud meditsiinilised ajakirjad.

Brennsohni kontaktid oma eesti kolleegidega jätkusid tema elu lõpuni. Ta võttis osa Eesti arstide suurest kongressist Tartus 1921, ta pidas ettekandeid ja kirjutas ajakirjas "Eesti Arst". Isidor Brennsohn suri 1928. a. Riias. Oma järelhüüdes mainitud ajakirjas (1929) kirjutas prof. Siegfried Talvik, et Brennsohni elutöö on "kustumatu teene" Eesti arstiteadusele.

Võime liialdamata väita, et kustumatuid teeneid meie arstiteadusele on teinud veel teisedki juudi päritoluga arstid. Üks neist oli prof. Alexander Lipschütz. Sündinud 1993. a. Riias, omandas ta oma meditsiinilise hariduse mitmetes Lääne-Euroopa ülikoolides.

Juba 1919. a. suvel, mil Eesti Vabadussõda polnud veel kaugelki lõppenud, saabus Lipschütz Tartusse. Ühenduses E. V. Tartu Ülikooli ametliku

avamisega 1. det. 1919 nimetati Lipschütz füsioloogia professoriks.

19. saj. sai Tartu füsioloogiline koolkond tuntuks kogu Euroopas. Sajandi lõpul alanud venestamisega käis kaasas m. h. ka arstiteaduskonna rahvusvahelise kuulsuse kadumine. Lühikese ajaga taastas nüüd Lipschütz enda ja oma õpilaste teaduslike töödega (m. h. 20 doktoritööd) Tartu ülikooli hea nime.

Kahjuks põdes Lipschütz kopsu-tuberkuloosi, mille ainsaks raviks tol ajal peeti kliimavahetust. Lootes heale õnnele lahkus Lipschütz Tartust 1926. a., olles nimetatud Tšiilis asuva Concepcióni ülikooli füsioloogia professoriks. Tartust lahkumisel anti Lipschützile üle Tartu Ülikooli tänukiri nii tema teaduslike teenete kui ka tema julguse eest tulla Eestisse keset Vabadussõda.

Tšiili tervislikum kliima päästiski Lipschützi elu. Nagu üks tema järglasi mulle mõni aasta tagasi kirjutas, olevat Lipschütz oma töömeetoditega toonud Tšiilisse nn. Tartu füsioloogilise koolkonna. Tuntud varsti kogu Ladina-Ameerikas, valiti ta mitmete ülikoolide audoktoriks. M. h. kutsus Lipschütz oma assistendiks endise õpilase Tartust - dr. Helmut Kallase, kes hiljem töötas Tšiilis samuti füsioloogia professorina. Lipschütz suri kõrges vanuses 1980. a.

See oli Tartu Ülikool, kus a. 1847 asutati maailma esimene farmakoloogia laboratoorium ning pandi alus eksperimentaal-teaduslikule farmakoloogiale. Ühenduses varem mainitud venestamisega kadus ka Tartu farmakoloogia tähtsus rahvusvahelises meditsiinis. A. 1921. valiti Tartu Ülikooli farmakoloogia professoriks 1884. a. Baieris sündinud Siegfried Loewe. Ka tema oli juudi rahvusest. Oma meditsiinilise väljaõppe oli ta saanud Lääne-Euroopa ülikoolides. Nagu Lipschütz füsioloogias, nii taastas Loewe Tartu Ülikooli hea nime farmakoloogias. Oma Tartus veedetud seitsme tööaastaga avaldas Loewe oma õpilastega nii kodu- kui välismaistes ajakirjades umbes sada teaduslikku tööd.

Viibinud mõned aastad au-professorina Heidelbergis, lahkus Loewe Euroopast. Töötanud alul New Yorkis Mt. Sinai haiglas ja külalisuurijana Cornelli ülikoolis, valiti Loewe farmakoloogia professoriks University of Utah's. Siegfried Loewe suri 1963. a.

Loewe järglaseks Tartu Ülikooli farmakoloogia õppetoolil valiti jällegi juudi päritoluga Georg Barkan, sünd. 1889. a. Valgevenemaal. Oma meditsiinilise hariduse oli ta saanud Müncheni ülikoolis, töötades seejärel mitmetes ülikoolides Saksamaal. Barkan on paljudes rahvusvaheliselt tuntud eriajakirjades avaldanud enam kui sada teaduslikku tööd, neist mitmed kõrge teadusliku väärtusega. Kui Barkan 1938. a. Tartust lahkus, sai tema järglaseks farmakoloogia professorina tema õpilane Georg Kingisep. Ka Barkan jõudis USA-sse, kus ta töötas assistent-professorina Bostoni meditsiinilises ülikoolis. Georg Barkan suri Bostonis 1945. a.

Kõnelnud Tartu professoritest ei tohi unustada juudi rahvusest mitmetel erialadel töötanud Eesti arste, kellede arv 1940. a. umbkaudse arvestuse kohaselt oli 85. Nagu Eesti arste üldse, nii tabas ka neid karm saatus.

Leidus neid, keda E. V. okupeerimise järel 1941. a. juunis küüditati koos eestlastega Siberisse. Nii näit. kirjutab Tallinnast pärit daam Maria Koperman oma raamatus "Minu 12 aastat Siberis"

Klaveritrio kontsert

kaunil kevad-pühapäeval, 9. mail, ei toonud kahjuks, saalitäit kuulajaid Eesti Majja Stokholmis. Võibolla tohiks soovitada korraldajale Eesti Kultuuri Koon-disele, järgmisteks triokontsertideks varasemaid (ja jahedamaid!) kevadpäevi.

Trio alustas esimese osaga Schuberti Ess-duur Triost. Romantiline, voolavalt meloodiline muusika loob meeoleolu suvisest Wienerwaldist. Järsud stakaatod aga ennustavad äikest?.. Aga ei, see möödub - rõõmsalt vallatledes liigume edasi. Enne teise osa esitamist samast Triost lasevad muusikud meil ära kuulata Haydni, Chopini, Aaviku ja Bachi loomingut.

Järgmisena kuulsime teise viiniklassiku, Haydni Trio D-duuris. Hästibalanseeritud ettekanne, milles muusikute koostöö võibolla kõige paremini õnnestus. Chopini Nokturn cis-mollis klaverisoolona Klarika Kuuski esituses tundus liiati bravuursena öölauluks. Juhan Aaviku Triot, mis on loodud paguluses, Rootsis, tahaks järgmisel kontserdil tervikuna kuulata.

Äke Olofssoni tsellistina tunneme kui ühte parimatest sellel instrumendil Rootsis. Mänglevalt, kuid rütmihoidvalt esitas ta J. S. Bachi Soolostüidist tsellole kaks keskaegset hispaania ja prantsuse tantsu.

Rumeenia rahvatantsud on inspireerinud Béla Bártokit ja Székeli seadet viiulile kuulsime Alfred Pisukese temperamendikas esituses puhtate ülemtoonidega. Solistil ja klaverisaatjal oli aga lahkavamisi tempodes. Ja kontserdi lõpunumb-rina esitas trio lõpuosad Johannes Brahmsi Triost c-mollis, muusikaline maiuspala. Lisapalaks kuulsime Griegi pühenduse kevadele.

Kuulajaile oli pettumuseks triojuhi sõnaliste kommentaaride ärajäämine, mis alati on loonud intiimse silla interpreetide ja kuulajate vahele.

Harri Priuhka

* Õpetaja em. Rein Neggo Los Angeleses tähistas oma 75. sünnipäeva. Ta on sünd. 13. mail 1918 Pihlta vallas, Saaremaal.

(Stokholm 1972), et tema laagrikaaslasteks olid m. h. arstid Boris ja Jakob Mirwitz. Boris Mirwitzat iseloomustab raamatu autor m. h. järgmiste sõnadega: "Ta oli õige arst, suur ligimese armastaja ja tuihingeline inimene. Ta oli austatud ja armastatud kõikide poolt".

Enne Eesti okupeerimist natsi-Saksamaa poolt õnnestus enamikul juudi rahvusest eesti arstidel põgeneda N. Liitu. Kui arstide üldarv Eestis 1939. a. oli umb. 1000, siis sügiseks 1944 oli nende hulk mitmesugustel põhjustel vähenenud ligi 90 % võrra. Seda tänuväärsem oli asjaolu, et Eestisse pääses N. Liidust tagasi vähemalt 30 Tartu Ülikooli hariduse ja eesti keele oskusega juudi arsti. Nende tegevus Eestis N. Liidu teise okupatsiooni algaastail väärib lähemat uurimist. Kahjuks puuduvad igasugused andmed umbes 30 Eestist 1941. a. N. Liitu põgenenud ametivenna kohta.

Oma ettekannet lõpetades meenutan ma uuesti seda kuldset silda, mida ma aastaid tagasi Jeruusalemmas tunnetasin. Isidor Brennsohni "kuldseks" nimetatud raamatut julgen ma pidada selle silla üheks tugisambaks. Saagu täna avatav juudi kultuurinäitus Eesti Ajaloo Muuseumis selle meie ühise silla järjekordseks alustalaks.

Ilo Käbin, M. D., Ph. D.